

## **Rozum v dějinách III [FF UK]**

**Ladislav Hejdánek**

This is a part of the original document:

[Rozum v dějinách III \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Rozum v dějinách III \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 2. 3. 1994

◆ lecture, Czech, origin: 2. 3. 1994

## Rozum v dějinách III [1994]

2. 3. 1994

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Ten tříroční cyklus, jakýsi pokus o filosofickou logiku, dokončíme tento semestr a takovým ústředním tématem pro celý semestr bude logos a pravda. Tedy máme přejít k tématu pravda, ovšem v souvislosti s logem. To má historické důvody, ale také věcné důvody. Historické důvody spočívají v tom, že to byl Aristotelés, který prohlásil, že místo pravdy je ve slově, ve výroku, tedy v logu. Logos je tedy místo pro pravdu. Pravda nemá jinde co dělat než v logu, řečeno velice tvrdě. To je pochopitelně něco, co se sice udržuje, co je tradováno a co mnoho vědců i filosofů dodržuje, ale je to vlastně velmi problematická teze v evropské civilizaci, v evropské kultuře, v evropském duchovním a myšlenkovém vývoji.

Protože je to ve velikém rozporu s tou druhou tradicí, na které stojí Evropa, s tou starozákonní, hebrejskou tradicí, kde pravda má své místo všude, nejenom ve slově, nejenom ve výroku, v soudu, jak se logos obvykle překládá – že místo pravdy je v soudu. Proti tomu tedy ta druhá tradice ukazuje, že pravda je záležitostí celého našeho života a celého světa, že prostě pravda je to, co nejenom dovoluje, aby se ukázaly skutečnosti jako to, co vskutku jsou, nýbrž – to je ještě daleko silnější – aby ty skutečnosti, které jsou kolem nás, se vůbec takto skutečnými staly ve světle pravdy. Ony se stávají teprve ve světle pravdy jednoznačnými. Předtím jsou mnohoznačné, je to něco jako v Peer Gyntovi to „okolo“, ta nestvůra, která nemá tvář a jenom brání pohybu, člověk to musí obejít, jinak nemůže přes. Tak něco takového, taková divná příšerka.

Tak nebudu už dál o tom vykládat, toto bude téma, kterým se budeme zabývat. A začneme vzpomínkou na jednoho ve Francii naturalizovaného filosofa řeckého původu, který se jmenuje Kostas Axelos. Ještě žije, doufám, neslyšel jsem, ale to mi mohlo uniknout, už je to starší pán. A ten asi jako první své větší dílo publikoval v roce 1962 ve Francii – jistě publikoval už předtím, ale ve Francii první knihu – o Hérakleitovi a jmenuje se to *Héraclite et la philosophie*. Od té doby byla už několikrát vydána znovu, já sám jsem dostal do ruky čtvrté vydání z roku 1979, od té doby přinejmenším jedno vydání vím, že vyšlo znova, možná i víc. Je to jako filosof dost pozoruhodný a já tady něco málo z něho odcituji, tak jenom při té příležitosti jsem na něj upozornil, nebudeme si nic podrobně o něm říkat. Něco z toho odcituji.

Ta kniha je o Hérakleitovi a filosofii, to je velice široce, a tam je jedna celá kapitola věnovaná otázce logu v pojetí Hérakleitově. To jsme si tady hodně o tom říkali, pochopitelně tam toho je víc. Je to na jednatřiceti stranách a z této kapitoly si odcitujeme teď první odstavec jako na úvod toho, co budeme dělat. V němž se autor snaží shrnout ono Hérakleitovo pojetí logu stručným způsobem. Pochopitelně svobodně, to není žádný „hérakleitolog“, to není žádný člověk, který se celý život bude filologicky a hermeneuticky zabývat Hérakleitem. Píše o jiných věcech, je to filosof zkrátka, který je připraven psát o čemkoliv. Filosofie je o čemkoliv.

Ale tady to jde tedy o logos a ten překlad je volný, nikoliv doslovný, ale bude smyslem přesný. To doufám, že to zachovám. Čistě jenom kdybych to přeložil velice přesně, tak by to vyžadovalo podrobný výklad k tomu, takže to udělám tak, aby to zůstalo srozumitelné. Když budete chtít někdo, tak přinesu i ten francouzský text k tomu, který citovat teď nebudu. Tak ten citát toho prvního odstavce zní takto:

Logos – a rozumí se v Hérakleitově pojetí, ovšem interpretovaného Axelošem – logos je to, co spojuje jevy (říká fenomény), co spojuje jevy navzájem mezi sebou jakožto jevy jednoho univerza. A také to,

co spojuje výklady, rozpravy s tímto jedním univerzem. Logos je tedy spojení nebo pouto, vztah. Pokud se něco manifestuje jako jev, jakožto fenomén, je vždycky už proniknuto logem. To je v dobře husserlovském smyslu. Pokud se něco manifestuje jako jev, tak to není *factum brutum*, nýbrž už se tam, už to má smysl, jak říkával Patočka. Je to proniknuto logem. Jenom proto jej můžeme získat, totiž ten jev, můžeme jej nahlédnout. Logos je duší a duchem herakleitovské dialektiky, která je ztělesněna ve světě. *Qui fait corps avec le monde*. To je volný překlad, tam by vlastně bylo „která je jedním tělem se světem“, „vytváří jedno tělo se světem“. Dialektika herakleitovská. Avšak tento logos není logem nějaké logiky. Je tím, co originárně – nikoliv originálně, je tam zas vidět v pozadí Husserla, který razil ten termín *originé*, *originární* nebo *originérní*, jak to překládal Patočka. Je tím, co originárně oživuje veškeré myšlení. Teprve potom se stává myšlením logickým, fyzikálním a tak dále. Jeho moc je univerzální a jeho světlo projasňuje temnoty.

Hezký odstavec. Ale uvidíme, že má své meze. V posledních třech letech jsme měli příležitost si ukázat, že problém logu je mnohem komplikovanější, než si připouštěl a než si vůbec mohl připouštět sám Herakleitos. Logos, i když jsme z něho vyšli pochopitelně a zkusíme si, co to bude dělat, když ten jeho pojem aplikujeme v dnešním kontextu a když ho tedy tak budeme domýšlet, tedy dopracovávat. Logos se totiž ve svém působení především za prvé neomezuje na udržování světa v jednotě. To, co tady říká Kostas Axelos, a co už jsme probírali, když jsme se zabývali Herakleitem, že logos je to, co spojuje jevy navzájem mezi sebou jakožto jevy jednoho univerza. Co dělá tu náhodnou hromadu věcí, nebo tu pouhou hromadu věcí náhodně rozházených, co dělá jedním nejkrásnějším světem. Nejkrásnějším krásným světem, jak to tam u Herakleita máme.

Čili proti tomu Herakleitovi a proti tomu výkladu Axelosovu musíme zdůraznit, že logos, jak jsme zjistili, se neomezuje na udržování světa v jednotě nebo na zakládání jednoty světa. Musíme dokonce přiznat, že právě zde v tomto bodě je v našem pohledu a na základě našich znalostí a vědomostí úloha logu vlastně nejproblematičtější. A nejvíc nejistá. My nevíme, je-li náš svět jednotou.

Filozofie to musí metodicky předpokládat, ale nemůže to kategoricky tvrdit a dogmaticky na tom trvat. My to nevíme. Je charakteristické, že současná kosmologie astrofyzikální mluví o prvním, o velkém třesku, o tom začátku vesmíru, teprve v tom nepatrném zlomku první vteřiny po začátku, to jest na tu jednu na mínus třicátou čtvrtou vteřiny. Co bylo předtím, co bylo na samotném začátku, prostě nelze modelovat. Ani v tom nejobecnějším schématu, jak to dělá ta kosmologie, nelze, prostě tam se neví, co bylo na začátku.

A tady v tom prvním zlomku vteřiny, tam už fyzikové předpokládají, taky nevědí proč, ale předpokládají, že už tam je prostě mnohost těch partikulí a kvant, zejména tedy kvant. Je to strašně husté, ale není to *atomos*. Není to *atomos*. Už o tom přestali hovořit, kdysi říkali, že to je ten *praatom*, nikoliv, se neví. Se neví, co bylo na začátku. Ale už v tom nepatrném zlomku té vteřiny už to nebyl *atomos*, už to bylo rozděleno, už se to rozpadlo na nesmírné množství energetických kvant, čili fotonů, a už tam začaly snad vznikat, ne hned v tom prvním, ale potom kousek v nějakých těch dalších vteřinách začaly vznikat první partikule, první částice. Už je tam mnohost.

A my nevíme, jestli tento svět vznikl už jako hromada mnohosti, která se teprve dodatečně formuje, strukturuje, tedy původně začíná jako chaos mnohosti, chaotická mnohost. A nebo zda to je ten *praatom*, něco, co je jedno a to se rozpadá. Jestli tento svět začal jako rozpadání jednoho nebo začal jako už mnohé. To my nevíme. Fyzikové nevědí, co s tím dělat, prostě nechávají to stranou.

A filozoficky my musíme předpokládat, že tady je celek, ale my nevíme, zda svět je celek. Ten celek, který musí předpokládat filozofie, to není ten astrofyzikální kosmos. V tom astrofyzikálním kosmu, totiž to je ta konstrukce vědecká, tam je spousta věcí vynechána. Tam například vůbec není problém, co to je živá bytost, co to je lidské individuum, co to je osobnost, co to jsou dějiny. A to všechno patří

ke světu. Dokonce to patří tak ke světu, filozofie ví, že prostě o světě přece nelze mluvit, aniž by někdo mluvil. Že svět nelze myslet, aniž by někdo myslel. Tento svět může být tematizován jediné za předpokladu, že je tady někdo, kdo jej může tematizovat.

Člověk patří ke světu. To byla iluze, to byl mýtus ve vědě, který nutil a dodnes nutí vědce, aby se zabývali skutečností třeba v laboratoři tak, aby tam oni nebyli znát. Aby ukazovali, jak věci jsou, aniž by tam byla jediná stopa toho, že někdo tady něco zkoumal nebo něco dělal. Což je nesmysl, to je rozpor. Vědecky nelze předvést obraz světa, aniž by to byl něčí obraz. Nelze předvést svět sám a nelze předvést ani ten obraz. Vždycky někdo tam musí být. A ten někdo patří ke světu. My přece jsme součástí světa. Mluvit o světě, jakoby člověka nebylo, to není reálný svět. To je svět bez člověka, tedy vymyšlený.

My neznáme žádný svět bez člověka. My známe jenom svět, v kterém jsou lidi. My už víme, že ten svět vypadá strašlivě veliký a o lidech víme jenom na jediné planetě, jediné hvězdě, jediné galaxii. Ale přesto je absurdní se domnívat, že se můžeme světem zabývat, jako by člověka nebylo, jako kdyby života nebylo. Prostě tam je někde chyba. To je abstraktní záležitost. Všechny vědy jsou abstraktní, protože jsou speciálními disciplínami. Jediná filozofie může být, pokud je řádnou filozofií v plném smyslu, je konkrétní. Je to přesně naopak, než tradice říká. Filozofie je abstraktní blábol a vědy jsou konkrétní. Opak je pravdou. Vědy jsou abstraktní, poněvadž vždycky abstrahují od celku a vyberou si kousek něčeho.

Jediná filozofie je povolána, aby pamatovala na celek. A to je to jediné konkrétum a ještě nevíme, jestli je to konkrétum. Jestli je to opravdu srostlý ten svět. Poněvadž slovo konkrétum je od konkresco, cresco je rostu, con je spolu, spolu rostu. Konkrétum je srostlice. My nevíme, jestli tento svět je srostlicí.

Ale pokud není, bych teď řekl na okraj drzou namyšlenou poznámku. Pokud není, tak úkolem filozofů je z něj tu jednotu udělat, a to ne jenom v myšlenkách. Nýbrž ukázat, jak je potřeba z tohodle světa, který furt je ještě do jisté míry nahodilou... Lecos víme, nějaké ty gravitační zákony a tak dále, to ještě víme, ale je to furt ještě všechno náhoda, slepá náhoda, nějak tam působí nějaké síly a tak dál. Ale to furt ještě nestačí k tomu, že platí gravitace, tím není svět jeden. To je jenom, že to k sobě táhne a že to spolu drží, místo Kanagomu tam máme gravitaci, ale v podstatě to je slepenec.

My nevíme. Ale měl by být jeden. Především lidský svět by měl být jeden. No a jestli ten vesmír je prázdný, no tak ho musíme zalidnit a tu jednotu musíme udržovat. To je velikánské nebezpečí, jestli se to někdy podaří, že nevíme, tak aby se to zase nerozpadlo, aby lidstvo, které se začne... Já nevím, jestli jsem to tady vykládal, s tím Šklovským někdy. Slyšeli jste to? Někteří jestli jo.

No tak to je takové malé odlehčení. Je to zajímavá věc jakožto argument, který sice vypadá velmi srandovně, ale je to argument, jak filozofie může být mocná. Neuvěřitelně. Pochopitelně ve společnostech podivných, teda konkrétně v sovětské společnosti. Ohromná moc. Nejenom sovětské, ruské musím říct.

V minulém století v Leningradě nebo v Moskvě, já teď přesně už nevím, byl jeden filozof, který byl zaměstnaný, myslím, že to bylo v Leningradě, v Petrohradě teda, promiňte, v Petěrburgu, ortodoxní filozof jménem Fjodorov. Který byl zaměstnaný v univerzitní knihovně jako knihovník, jako takový ten jeden z hlavních knihovníků, přes obor samozřejmě určitý, takže tam prostě nedělal ty nejhorší práce, ale objednával knihy, zařazoval a tak dále. No a byl znám a studenti za ním chodili nejenom kvůli knihám, nýbrž chodili za ním také kvůli tomu, aby si popovídali o filozofických problémech.

Tento filozof byl velice přísně ortodoxní a držel všechna ortodoxní témata, pravoslavná témata. A bral je masivně, jak už to v Rusku bývá zvykem, u nás to jsou vždycky takové ty okrajové sekty a v Rusku to je vždycky ta hlavní linie, masivně interpretovat vzkříšení. Víra ve vzkříšení, to znamená samozřejmě, že se, jak to je taky v Bibli, sice ve Starém zákoně, jak je to údolí plné suchých kostí a najednou se to oblíkne do masa a zas to všechno začne zpívat hosana a tak dál. Něco takového, takováhle představa vzkříšení, že prostě vstanou mrtví z hrobů, ožijou a teď filozof k tomu bere to naprosto masivně. Žádné metafory, žádná přirovnání, žádné básnické licence. Ne, masivně vstanou všichni z hrobů. A co teď? No to je hrůzná představa, poněvadž se nevejdou na zeměkouli. A to ještě nevěděl, kolik nás bude teď a kolik bude příští století a tak dál.

No a tím se vysvětluje ovšem, najednou se mu naskytla možnost nahlédnout, proč ještě nenastal konec světa. No to není prostě technicky možný. Poněvadž lidi jsou tak blbí, že nepřišli na to, že něco musejí dělat pro ten konec světa, že musejí připravit něco na to vzkříšení. A že dokonce to musejí připravit technicky. No a jak to mají připravit? No prostě a dobře najít ty správné metody a postavit koráby a ty pak posílat do celého světa, a jak se ty lidi budou vzkřísovat, tak postupně to posílat do univerza a zabydlet tento vesmír, poněvadž toto je cíl. Tady vznikl ten život na této zemi a teď se musí prostě rozplemenit po celém vesmíru, proto je ten vesmír tak velký a čeká to všechno, jaký konec světa? To bude začátek nového světa. Samozřejmě i nebe nové a zemi novou, tedy prostě toto je cíl.

A jeden z těch studentů, který za ním chodil, byl Polák Ciolkovskij. A tady je základ teoretický, filozofický základ jediné priority sovětské techniky, totiž raketové techniky. Atomovou pumu museli pomocí špionáže ukrást a kopírovat, ale rakety vyrobili nejlepší, jedinou věc, kterou měli nejlepší, lepší než Američané, to byly rakety. A na začátku stál ortodoxní filozof Fjodorov, který inspiroval mladého studenta Ciolkovského. To je fantastické a tato věc, tu si můžete přečíst. Jednak jsem zjistil, že když jsem byl v Berlíně loni touto dobou, tak tam byl také jeden spisovatel ruský tam v tom ústavu a tak jsem o tom mluvil, samozřejmě to nevěděl, že to napsal Šklovskij. Já to mám ze Šklovského. My jsme v šedesátých letech, když už za Chruščova vlastně se začalo trošičku to oblevovat, Šklovskij byl nějaký čas zavřený, potom ho pustili, ale nesměl publikovat a tak dále, tak najednou začaly vycházet Šklovského knížky zas, že to je literární vědec, literární teoretik, snad to jméno znáte, už před válkou a také za války na Slovensku vyšla jeho teorie literatury, ve Slovenském státu to vyšlo, kupodivu. Tak tento muž byl umučen a pak začal vydávat věci a napsal jakési medailonky, takové vzpomínky. Taková okrajová knížka, nesmírně zajímavá, a jmenuje se to Žili-byli. Jak byli, byli. A tam je jedna ta kapitola o Fjodorovovi. Čili pokud byste se na to dostali, teď občas se tady ruské knihy zase začínají vyskytovat. Toho si musíme vážit, protože do Ruska se nedostanou. Tam to prostě okamžitě jde všechno pod pult a prodává se to za zvýšené ceny.

A tady to dostaneme jako to bylo v minulé době, kdy se tady dostaly věci, že my jsme tady koupili Teilharda de Chardina, ten *Phénomène humain* v ruském překladu, a Rusové brečeli, že tam to nemůžou dostat. Čili zas to máme podobně. Je třeba například Berďajeva možno už... vydávají v Rusku zase Berďajeva rusky a je to tady v Praze k dostání občas. Takže možná, že to někde uvidíte, nebo je to v knihovnách. Je to krásné čtení, vřele doporučuju.

A tady vidíte, je to doklad toho, jak filozofie za určitých nenormálních okolností... anebo normálních? Co to je? Není daleko nenormálnější, když nějaký filozof něco napíše a celý kultivovaný svět, celá společnost na to kašle? Není tohle daleko nenormálnější, než když se to přísně sleduje a sázejí se filozofové do kriminálu, ale když něco řeknou, tak to má takovýhle dopad? Je otázka, co je normálnější.

Každopádně tedy tady vidíme, že ta filozofie může mít pozoruhodné důsledky. A tohleto bylo v poměrně krátké době, když uvážíte, jaké důsledky měl ten vynález pojmu a pojmovosti ve starém

Řecku. Vždyť my to nedovedeme ani zvážit. My si neuvědomujeme, s čím vším pracujeme. Co by tady nebylo, nebýt těch Řeků, nebýt těch pojmů. A my nevíme, co to vlastně je, pořád nevíme, co to vlastně pojem je. Já myslím, že jsem tady zmiňoval ten Berkův článek. Já teď jsem k tomu napsal pár poznámek, poněvadž mě to inspirovalo a cítil jsem potřebu prostě nemůžu v tom mlčet.

Viděli jste to v pátém čísle Filozofického časopisu. Promiňte, není to Berka, nýbrž Materna, brněnský Materna. Má článek, který se nazývá Pojem jako logický objekt. A je to vlastně první zpráva veřejnosti o tom, na čem pracuje nějaká skupina, která dostala na to grant. Je to grantová práce. A teď já tady nebudu podrobně to vykládat, na tom nejzajímavější je, že on tam cituje Husserla a zřejmě ho nečetl. Mimochodem Materna je jeden z nejchytřejších lidí. Je trošku politicky pošramocený z minulosti, ale velmi chytrý logik to je. A navíc není to takový ten úzkokolejný moderní logik, takříkajíc ten matematický, ale má filozofické ambice.

On tam říká hned na začátku, že se vyvinula situace taková, že prostě pojem je vyhnán z logiky. A že ovšem intuice – mluví o intuici – intuice nás stále nutí, abychom mluvili o pojmech. Ale i vědci aby mluvili a filozofové mluvili o pojmech. A přesto s tím teorie logická... je pojem vyhnán a že je potřeba s tím něco udělat. A on se pokouší o určité moderní, logické, ale vlastně filozofické, ne tedy moderní ve smyslu nefilozofické, pojetí pojmu. A chce ten pojem pojmut jako logický objekt. To je hozená rukavice, pochopitelně.

Měl před dvěma roky přednášku ve Filosofické jednotě, konalo se to ve Filosofickém ústavu, a měl výklad takříkajíc historický o Bolzanově pojetí pojmu. Přesněji řečeno o pojmu pojmu u Bolzana. No a v diskusi jsem se ho ptal, jestli zaprvé Bolzano vůbec si kladl tuto otázku, nebo jestli ji klade Materna. Jestli někde si formuluje vůbec Bolzano ten problém pojmu pojmu. A za druhé, jestli to jeho pojetí pojmu je nosné dostatečně, aby uneslo i ten jeho pojem pojmu. Jestli zahrnuje i ten pojem pojmu. Nebo jestli to vždycky jenom zahrnuje pojem něčeho jiného.

To je dost taková zajímavá otázka, proti moderním logikům jak dělaná, a vždycky se povytahují někam, kam by radši nešli. Celá ta jeho přednáška byla založena na tom, co se připomíná z Bolzana nejvíc, totiž jeho věta o sobě. A teď v tom článku vychází ze stejných předpokladů. Není to jediný autor, na kterého navazuje, ale je první. Na prvním místě uveden Bolzano a jeho koncepce věty o sobě. A Materna chce, neříká to takhle tvrdě, ale je to evidentní, chce na základě inspirace toho konceptu věty o sobě formulovat jak problém, otázku, tak odpověď na ni, to jest tu logickou teorii pojmu jakožto logického objektu. Chce formulovat jako analogii té věty o sobě, to jest on chce tematizovat pojem o sobě.

Co to znamená to „o sobě“ u Bolzana, u té věty? To je bez ohledu na to, zda tu větu někdo říká nebo píše... řekl nebo napsal. A nebo zda ji někdo má na mysli, zda ji někdo míní. Bez ohledu na to se budeme zabývat tou větou, jak je o sobě. Takto to staví Bolzano. To je chyba, pochopitelně. Ale když se z toho udělá ještě archetyp, podle kterého se pak formuluje téma pojmu jako objektu o sobě... tak už je to vrchol, protože co to je ten pojem? Věta aspoň má nějaký smysl, a jaký má smysl pojem, když je o sobě?

Pojem je vždycky pojem něčeho. A jestliže udělám ze samotného pojmu objekt, tak v jakém vztahu je tento pojem jakožto logický objekt k intencionálnímu objektu, který tematizoval Husserl a ukázal, že žádný pojem bez intencionálního objektu není možný? Že to jsou ta srostlá dvojčata. Ke každému pojmu náleží příslušný intencionální objekt... žádného objektu, nýbrž i pojem. Nemůžeme to rozloučit od sebe. A přitom to musíme rozlišovat, poněvadž každý je to v jiném kontextu zařazeno a má to vlastnosti, které chybějí tomu druhému. Tato věc tam zůstává nevyjasněná. Ale sama ta myšlenka chápat pojem jako objekt je absurdní, já nevím, proč si to neuvědomují, protože pak je otázka, jak vůbec chápeme tento objekt. Zase pomocí dalšího objektu? Co potom ten pojem pojmu?

A to je téma, o kterém jsme mluvili v diskusi tenkrát. Prostě jsem to nedošlo, nebo já nevím. Prostě mě to společně vybudilo z mé letargie a řekl jsem si, tak to je potřeba aspoň tomu říct nějaké slovo. Já nevím, jestli se rozpoutá diskuse, tak bude potřeba k tomu napsat něco víc, ale logika je stranou trochu. Já mám zájem o filozofickou logiku. Ale nicméně to pojetí pojmu... Jestliže z pojmu samotného udělám objekt, další objekt, pojem se vztahuje vždycky k nějakému objektu. Jestliže z pojmu samotného udělám objekt, tak jak já se myšlenkově vztáhnou k tomu objektu, jímž je pojem? Pak musí ten pojem pojmu být další objekt. A jak já se vztáhnou k tomuto dalšímu objektu? Zas nějakým dalším pojmem? To jde do nekonečna. Prostě pojem nemůže být pojatý jako objekt.

A on tam považuje za... že si dělá dobré jméno snad v moderní logice, že to chce odloučit od všech mentálních stavů nebo dějů a tak dále. Samozřejmě mentální, to je termín, ale zajímavé je, že takový analytický filozof, nebo přesně o čem, zakladatel analytické filozofie, nebo jeden z těch největších zakladatelů, Wittgenstein, když se podíváte ve filozofické gramatice, tak tam říká, že věta, která není míněna, není žádná věta. Ve větě pojem, který není míněn nebo není myšlen, to není přece žádný pojem.

Tak to je jenom ukázka, že vlastně my stojíme v tradici dvou a půl tisíce let, v té tradici pojmového myšlení, a my nevíme dodneška, co to je pojem. Prostě furt jsou nějakí... a velmi inteligentní, nemá cenu ukazovat nějakého pablba, ale velmi inteligentní lidi, kteří nechápou ani tu problematiku dost. Pokoušejí se o teorii, která je prostě předpotopní.

Je to skutečně na pováženou. Čili filozofie má před sebou, celý život vlastně před sebou. Filozofie teprve sotva začala. To je takové Jezule, to je mimino, takřka ještě u prsu matčina, což je mýtus. Prostě úplně na začátku, ještě to žvatlat pořádně nezačalo. Tak v této situaci my jsme. A jsme v té první krizi, kdy tento metafyzický předsudek, který byl spjat od samého začátku v důsledku té vázanosti na geometrii, spjat s pojmovostí a s pojmy. Totiž, že pojmy jsou spjaty úzce, nerozdělitelně s intencionálními objekty. A to v daleko silnějším smyslu objekty, než to vůbec mínil Husserl. Sice použil toho termínu, který byl vlastně brentanovský, ale nemyslel to tak tvrdě, jak bychom to my měli dnes myslet. To je intencionální objekt, to je to kladivo na čarodějnice, které používáme, abychom vnutili každé skutečnosti, které jsme ochotni vůbec dát název, dát právo se nazývat skutečností... Jak tam vrazíme jako prostě do... jak to teď vidíme v televizi, do toho zlatého ingotu, jak se tam vrazí, se tam narazí ten znak. Tak takhle vrážíme pomocí intencionálního objektu, vrážíme tu objektovost. Nebo kdybychom nějak chtěli nadávat hůř, tak objektálnost nebo já nevím, jak to říct, aby to prostě bylo jasné, že to je krávošina. Jak to vrazíme do každé skutečnosti. A když to nejde, tak to není skutečnost.

A teď my jsme dva a půl tisíce let potom v této šílené krizi, poněvadž najednou zjišťujeme, že ty největší, nejdůležitější skutečnosti našeho života právě takto orazítkovat nemůžeme. Že prostě je myšlenkově uchopit pomocí intencionálních objektů nemůžeme. A teď celá řada filozofů si to jakžtakž letmo tu a tam nějak uvědomuje a říkají, kdy to nejde a tak. A Heidegger mluví o bytí, které není jsooucn. A Jaspers mluví o *das Umgreifende* a tak dále, těch myslitelů je celá řada. Už Hegel říká, že pravdu nesmíme chápat jako substanci, nýbrž jako subjekt. A takovéhle všelijaké... Teď to zkoušejí, jak by se to... Ale přesně ukázat, že ta chyba je v tom intencionálním objektu a že musíme vymyslet takovou pojmovost. Ne jít zpátky k narativitě, jak to chtějí postmodernisté. Zase k povídání. To nám nepomůže. To je dobré. To je dobré pro spisovatele. To je dobré pro rétory. To je dobré pro sofisty. Ale ne pro filozofy.

My potřebujeme pojmy a pojmovost. Jenže potřebujeme takovou pojmovost, která není tak úzce a nerozdělitelně spjatá s těmi intencionálními objekty. My se musíme naučit jinak pojmově myslet.

Abychom nemuseli každé skutečnosti, kterou uznáme za skutečnost, prostě vrazit ten cejch objektivitu. A přitom, jestliže to nejde, tak neříct, že to je jenom subjektivní nějaká představa.

Prostě my si musíme uvědomit, a my si stále víc uvědomujeme, ač si to nepřipouštíme dost, že ty nejdůležitější skutečnosti v našem životě, to jsou skutečnosti, které nejsou. A ne, které jsou. Že to, co jest, není to nejdůležitější v našem životě. To nejdůležitější je to, co není. Ale ne cokoli, co není. A my teď musíme v té oblasti, té neznámé oblasti, kam jsme vždycky napsali *hic sunt leones*. A říkali jsme, tam je nic. Čili tam není nic. Prostě tuto oblast budeme muset začít prověřovat, jestli to opravdu je nic. A najednou se ukáže, že tam vůbec... že tam jsou skutečnosti a ne nic. Jenomže v té dosavadní tradici to bylo považováno za nic. A nebo pouhou subjektivitu, čili bylo to převedeno na nějakou objektivitu, poněvadž subjektivita, to je objektivita. Prostě když si někdo něco myslí a teď psycholog to bude zkoumat, tak z něj dělá objekt. A z toho jeho myšlení dělá objekt. Tím ho objektivuje. Jinak to nejde. Co to je subjektivní? Subjektivní je nějaký názor a tím je objektivován. Řekneme, jaký názor je subjektivní. Řekneme, to je pouhá subjektivita, a to je realita, ta subjektivita. Subjektivita je furt danost. Jako je něco dáno objektivně, tak je něco dáno subjektivně. A je to danost.

Ale my teď musíme zkoumat to, co není dáno. Co není jsoucno. A teď v této neznámé zemi, bílé místo, obrovské bílé místo na naší mapě skutečnosti, my tam teď budeme muset zakreslovat řeky a pohoří, který nejsou. A jsou strašně důležité. Jsou rozhodující. A nejsou to jsoucna.

A my jsme si navykli tomu slovu jsou nebo jest nebo býti dávat takovej význam, že prostě my nemůžeme jinak než říct, že nejsou. I když je to blbost. My budeme říkat, že to jsou nejsoucna, tedy jsou. Jakýpak nejsoucna, když jsou? To je ovšem starý problém. To je ten problém, kterej je kritizován... třeba Aristoteles velice si cení Démokrita, to už jsem několikrát říkal, ale kritizuje Démokrita, že o prázdnu říká, že jest. A nejenom, že o prázdnu, ale on výslovně říká, že prázdno tedy je nic, to je nejsoucno, které jest.

A v těch zlomcích je zachováno, že prý oba, Leukippos i Démokritos, trvali na tom, že nejsoucno jest. No tak, já nemám atomisty rád, považuju je za velmi primitivní myslitele, ale tohle je zajímavý. To bych jim uznal. Že nejsoucno jest, anebo by se dalo říct, že jsou taková jsoucna, která nejsou. Jenom tak bych to nějak takhle obracel, že my musíme zpochybnit to, co zavedl do evropské tradice Parmenidés, kterej prohlásil, že jsoucno jenom jest a plně jest a není na něm nic, co by nebylo. A naopak nejsoucno zcela není a není na něm nic, co by...

### --- další strana kazety ---

O každém pravém soucnu, i kdyby to měl být atom nebo nějaké kvantum, platí, že je v čase. A to znamená, že zčásti je a zčásti není. Dokonce ta část, která je, je velice maličká proti tomu, co všechno není. To, co vy tady jste teď, je jenom nepatrný kousíček vašeho života, který zčásti už není a z větší části ještě není.

Tohle musíme nějak registrovat. Prostě každé soucno nejenom jest a plně jest, nýbrž také není. A my si musíme přesně vyjasnit, v jakém smyslu není. Musíme zkoumat to „bílé místo“, musíme ho zakreslovat do té skutečnosti. Kdybychom to šmahem odmítli, že tam není nic, *hic sunt leones*, že tam jsou lvi... Tak tohle je vlastně ta situace, kterou se musíme zabývat.

My jsme si tady stručně připomněli, že ta komplikovanost, jak se Logos uplatňuje, prosazuje ve skutečnosti, ve světě, je mnohem větší, než jsme si mohli představovat. Než si velmi často i sami připouštíme, i když zrovna to netematizujeme. Ukazovali jsme si, jak Logos tedy nějakým způsobem funguje v rámci physis a přes physis. A jak také – a to jsme si připomínali vlastně teprve letos, ten

před dvěma roky jsme na to nedbali, že jsme to přeskočili – že Logos funguje i tam, kde jde o společenství jsoucen. Aniž by to společenství bylo supersoucnem. Společenství událostí, pravých událostí, aniž by z toho vznikla superudálost.

My můžeme, a to je vždycky relativní záležitost, lidské tělo nebo život považovat za superudálost. Superudálost, která je postavena na základě subudálostí, jako jsou tkáně jednotlivé a jejich funkce, kosti, které vyrostly a pak se musejí obnovovat a vyživovat, odvádět a takové věci. A na základě třeba takových subudálostí, jako jsou krvinky, které sice vznikly původně v nějakých tkáních, ale pak se utrhyly a tvoří žádnou tkáň. Jsou jakoby samostatnými jednobuněčnými organismy. Strašně na tom život celého organismu záleží, ale ony se tam chovají, jako kdyby byly samostatnými individui. My nevíme, jakým způsobem to prostě nějak zjistit než geneticky, že to původně je všechno z jedné buňky. Takže vlastně kromě toho máme v těle také nejrůznější nejenom parazity, ale nesmírně důležité mikroorganismy, třeba v trávicím traktu. My bychom nedovedli trávit bez nich. Taky když narušíme život těch organismů, tak najednou máme trávicí potíže, i když jinak je všechno v pořádku. My tam potřebujeme, a natož ještě přežvýkavci, kráva potřebuje dokonce v každém tom žaludku mít jinou flóru, bakteriální. A to není z nějakého zárodku té krávy na začátku, z kterého vyrostla, nýbrž to tam nutně musí přijít zvenčí. Jinak to není možné.

Čili ta symbióza tam má přechody. My nevíme, ale každopádně je něco jiného společenství takových jednotlivých jsoucen a jakési supersoucno, které přece jenom v té tkáni... Ty jednotlivé buňky v tkáni nejsou samostatné. Ty prostě tam mají určitou funkci, jsou specializované a musejí fungovat takhle. A když přestanou, tak je to začátek rakoviny, začátek nemoci.

Tedy, my víme, že Logos má něco sjednocujícího. A my tomu říkáme Logos a nevíme, co to je, my to chceme zkoumat a nejdřív to musíme tematizovat, a ta tematizace sama o sobě není jednoduchá a není snadné o ní přesvědčit jiné. To sjednocující, Logos, jak tomu říkáme, má svou váhu také tam, kde není ta jednota jednotou jednoho organismu, nýbrž kde je jakási pseudojednota nějakého biotopu nebo nějakého společenstva a eventuálně celé biosféry na celé planetě. My víme, jak někdy narušení této pseudojednoty – a možná to není pseudojednota, je to spíš jakási menší úroveň, nižší úroveň sjednocení – jak někdy narušení je napravitelné a jindy není napravitelné.

Jak věci stojí, tak zatím to vypadá, že třeba – my nevíme, jak vznikla ta nejrůznější společenství – ale třeba tropické deštné pralesy vypadají na to, že nejsou schopny obnovy. My nevíme, jak je obnovit a ony se samy nedovedou obnovit. Aspoň tato možnost hrozí a teď nevíme, co budeme dělat a nevíme, jak to dál bude vypadat. Ale tropické deštné pralesy vedle oceánů, řas v oceánech, jsou hlavním producentem kyslíku na této planetě. A jestliže teda budou narušeny, anebo budou i třeba jenom omezeny, redukovány podstatně – už teď jsou podstatně – a když budou redukovány a zůstanou z toho jakési malé rezervace, no tak prostě na ten kyslík nestačí. A co teď bude? Samozřejmě jsou optimisté, kteří říkali: no tak když bude hodně kysličníku uhličitého, no tak to znamená, že třeba v tom oceáně ty řasy porostou víc a rychleji a budou víc pracovat a bude zase toho kyslíku dost. Ono si to najde zas rovnováhu. To může být pravda, ale taky nemusí.

Takže my jsme si ukázali, že vedle toho, jak funguje Logos v rámci physis, to jest v rámci jednotlivých individuí, organických individuálních organismů, tak že tady je jakási integrující funkce Logu v těch společenstvech nejrůznějšího typu. To je tedy jedna věc. Druhá věc je, my jsme si ukázali, že tady je potom zvláštní úroveň Logu... V dějinách můžeme vidět jakousi pseudointegritu, nebo možná ne pseudo, to by vypadalo jako omyl. To je právě předsudek v podstatě atomistů. Nám se to zdá, jakoby to bylo sjednoceno, ale ve skutečnosti jsou to jenom atomy a prázdno, ve skutečnosti vlastně nic sjednoceného není. Je to jen na oko. My musíme mít oči otevřené a vědět, že tohle není pravda.

Nesmíme napodobovat ten primitivismus některých vědců a filozofů, kteří to všechno chtějí převádět, všechno z vyšší úrovně chtějí odsvětlovat, takže to převádějí na tu nižší.

Naopak, my si musíme uvědomit, že ta nižší úroveň je zdánlivá. Že my vůbec nevíme, jestli smíme tvrdit, že atomy jsou primitivní jsoucna. My vůbec nevíme, jestli nemají nějaký ohromný, komplikovaný vnitřek. Celé světy tam můžou být. Co my víme? Jediné, co víme o atomech, je, jak na ně reagují druhé atomy. A ty mají nízkou reaktivitu, respektive mají vysoký práh reaktivity. A takový atom na druhý atom reaguje, jakoby ten druhý atom byl pouhý milník nebo šutr na cestě.

A přitom my víme, že za jistých okolností atomy, elektrony, jak říká Whitehead, se mohou ve svém chování proměnit, jestliže se dostanou do organického těla. To znamená, že jsou schopni reagovat na nové prostředí, na prostředí života, a že sice létají bláznivě mimo tělo i v těle, ale v těle trochu jinak, říká Whitehead. Jestli je to pravda, tak to znamená, že mají jakousi vnímavost vůči něčemu, vůči čemu my, bytosti na vysoké úrovni, vnímavost nemáme. My jenom tak odhadujeme, jestli je něco živé nebo ne, a nějak se zapojit do živých kontextů nedokážeme. My k tomu potřebujeme vědomí, a přesto děláme chyby.

A navíc je tady ještě otázka, a teď promiňte kus „fifi“ neboli filozofické fikce. My nevíme, jestli atomy nemají takto skryté paměť. Já bohužel neumím psát atraktivním způsobem, takže bych to zadal třeba Vaculíkovi, jenže ten zas o to nemá zájem. Měl by být nějaký spisovatel sci-fi, přesněji v tomto případě „fifi“, který by zkusil rozepsat bláznivou myšlenku, že atomy, které ještě nikdy neprošly živým tělem, můžou působit v těle trochu jedovatě. A že vlastně ta asimilace cizích látek spočívá hlavně v tom, že se zjišťuje, jestli tam třeba ten vápník, který se tam dostal, nebo ze vzduchu uhlík a tak dále, jestli už někdy fungoval v živém těle nebo ne a kolikrát. A čím vícrát, tím je vhodnější pro stavbu těla.

Jak my tohleto vyloučíme? Fyzikové si samozřejmě představují, že všichni černoši mají stejnou hubu. To jest atom jako atom. A co oni o tom vědí? Jednak žádného neviděli, ani to by jim nepomohlo, poněvadž víme, jak nepomáhala zkušenost bělochům, aby neříkali, že všichni černoši vypadají stejně. A černošům zas my vypadáme všichni stejně. Takže i kdyby... ale atom nikdo nikdy neviděl a nikdy vidět nebude. Nemůže se s ním setkat. Co my o těch atomech víme? My to máme všechno zprostředkované díky té velmi primitivní reaktivitě těch druhých atomů. Takže to je otevřená záležitost.

Tento svět může být daleko komplikovanější, než si představujeme. A tím pádem my musíme být připraveni k něčemu filozoficky, i když vědci se na to tváří odmítavě. Já jsem v diskusi tohle taky říkal, tam bylo hodně fyziků, tam byli chaotici, a oni prostě pracují s naprostou, nekritickou samozřejmostí, že ten chaos sestává z jednotek, které se podobají jako vejce vejci. Jsou prostě takřka identické až na to, že se liší svou polohou v prostoru. Ale kde na to přišli?

Co jestli existuje mezi atomy taková individuální odlišnost jako mezi tvářemi lidí? Každý má dvě oči a jeden nos, pokud o to nepřišel, ale každý vypadá jinak. A my rozpoznáváme lidi podle obličeje. Možná, že kdyby ty atomy nebyly tak blboučké, pokud jde o tu reaktivitu, že by se taky rozpoznávaly a mohly by některé si být blíž a druhé dálněji a některé o sobě nechtěly vědět. Atomy téhož druhu myslím, chemicky.

Čili toto je věc, kterou musíme nechat otevřenou. My o tom nevíme. Věda sice s tím nepočítá, no jo, ale věda nepočítá s ledasčím. Například taky nepočítala s kvantovou teorií a dneska je trochu perplex a musí všechno promyslet jinak. Takže tady vidíme, že logos má obrovské možnosti všude tam, kde se ukazují takovéhle jakoby mezírky v tom, čemu se říkalo ten kauzální nexus. Ta kvantová teorie a

Heisenbergův princip neurčitosti a všechny tyhle novinky teoretické fyziky nám ukázaly, že když jdeme k individuálním jsoucům, tak i ty nejprimitivnější mají jakousi minimální svobodu rozhodování.

Nejdřív se to ukázalo u radioaktivních izotopů. Ukázalo se, že některé prvky mají izotopy, které jsou radioaktivní, to jest, které se rozpadají. Mluví se o poločasu rozpadu a to je doba, která se rozlišuje – někde je dlouhá, někde krátká. Nejdelší poločas rozpadu mají protony, jejich poločas rozpadu je několikrát delší než doba trvání celého univerza od prvního třesku až po poslední krach. Ale jsou některé izotopy, které se rozpadají ve zlomku vteřiny, čili vlastně skoro neexistují. A mezitím celá škála dalších. A teď ten poločas říká: to je doba, za kterou se rozpadne polovina všech příslušných atomů. A to bez ohledu na to, jestli jsou nahromadě nebo jsou rozptýleny. Kdo to kontroluje, nemáme ponětí. Jak to, že neexistují fluktuace, to nevíme. A zda neexistují, ono se to těžko kontroluje.

Ale matematicky to vyhovuje, ta teorie. Důležité na tom je, že my nemůžeme nikdy určit, a to ne proto, že to nevíme, že ještě věda tak daleko nedospěla, nýbrž principiálně není možné určit u jednoho atomu, kdy se rozpadne. Když máme pět atomů, tak zda se rozpadnou najednou, nebo postupně, můžeme mluvit jenom o pravděpodobnosti. Neexistuje žádný zákon, neexistuje žádný vnější vliv, kromě těch nejtvrděších, že to ostřelujeme, pak to rozbijeme, ale aby se to samovolně rozpadlo, neexistuje vliv, který může jít takhle. Prostě tam se to rozpadá v rámci toho poločasu, vždycky je toho polovina. Víc ani míň toho není. A který z těch atomů se rozpadne, nelze předem určit. A nemá žádnou příčinu taky.

To je taková zajímavá věc, ale těch věcí má mnoho tohoto typu. Jedna z těch věcí je třeba – nemusíme jít, tam se to ukázalo poprvé u radioaktivních jednotek a začalo se to zkoumat – ale to platí pro každý elektron. Jak víte, tak elektron se pohybuje, nebo elektrony se pohybují po jistých drahách kolem jádra atomového a těch drah je vždycky několik a nejsou energeticky na stejné úrovni, právě rozdíl mezi nimi je ten energetický rozdíl.

Když atom uchvátí nějaké kvantum záření, tak to dělá tak – s jádrem to vůbec nesouvisí, pokud to není tvrdé záření, přímo mířené a tak dále, za normálních okolností to vypadá tak, že je zachyceno to záření, to kvantum je zachyceno tím, že nějaký elektron přeskočí na jinou dráhu. To jest ve chvíli, kdy přijme nějaké kvantum, přeskočí na dráhu o vyšší energii, to jest bližší jádru. A když se naopak může stát, že z té dráhy o vyšší energii přeskočí zase na tu normálnější dráhu, tak zase nějaké kvantum pustí do éteru, do vesmíru. Zbaví se toho kvanta.

A teď je jasné, že příliš velkou svobodu ten atom, respektive příslušný elektron nemá, kdy pohltné kvantum. Protože k tomu potřebuje, aby to kvantum tam bylo. Musí dojít k setkání toho kvanta, které odněkud přiletí, do velké blízkosti toho atomu, toho jádra. Někdy někam mezi ty elektrony a za určitých okolností ty elektrony můžou samozřejmě říct „vykašleme se na to, necháme to běžet“ – odpusťte tu antropomorfní formulaci – a nebo chytit. Ale jestli to udělají nebo ne, nelze dopředu rozhodnout. I kdybychom byli informováni o všech okolnostech.

Ale naproti tomu něco jiného je, za jakých okolností se toho kvanta zbaví ten atom. Samozřejmě on se nemůže zbavit jiného kvanta, než jaké má k dispozici. Samozřejmě pohlcení kvanta a tak dále, tam se mění frekvence. Třeba vodíkový atom, když pohltné nějaké kvantum, tak on vydává pak vždycky ze sebe vodíkové kvantum. To jest na spektroskopu, pak se to ukáže na určité čáře a tak dále, čili samozřejmě tam to označuje. On chytí nějaké cizí kvantum a pak to označuje, udělá z něj vodíkové a pošle ho dál. To ano. Ale kdy se ho zbaví, kdy ho pošle? To je zas tak nahodilé, tak říkajíc nahodilé, jako když se rozpadne ten konkrétní určitý atom radioaktivní.

Tam je jistá svoboda, jistá vůle. Pochopitelně ta vůle musí odpovídat jakýmsi celkovým strukturám, které jsou matematicky, statisticky zpracovatelné. Nemůže vybočit z rámce pravděpodobnosti takovým způsobem, že by to... vybočení je možné, ale takové rozumné, i když v zásadě vybočení je jakékoli možné, když máme dost dlouhý čas. Tam ovšem mnoho času není. Právě protože to je vždycky okamžitá záležitost, tak tam ta pravděpodobnost opravdu nemůže růst někam do nepravděpodobných krajností.

Co jestli, jak vlastně atom reaguje, nebo elektron, říká Whitehead, na plán živého těla. To je formulace Whiteheadova. Co to je, to nechme stranou. Ale jak vůbec může reagovat na prostředí živé? Jádru se nemění. Dokonce to je nezbytné, život by nebyl možný, kdyby jádra se měnila tak, jako tam skotačí ty elektrony. Čili všechno, co se děje, pokud jde o život, je záležitostí elektronů, nikoliv jader. I když ta jádra tam hrají chemicky jistou úlohu, že samozřejmě v krvi, v krvince nemůže chybět železo. Čili železo tam musí být a železo to je dáno jádrem, nikoliv počtem elektronů. Počet elektronů odvisí od toho, jaké je jádro.

Nicméně jádro se nemůže zúčastnit života. Života se zúčastňují pouze elektrony. A ty elektrony mají jistou vůli, tu minimální vůli, co jsme řekli. A v této jakési soutěsce té malé uvolněnosti tam může fungovat ten logos. Logos nemůže fungovat zřejmě, jak se ukazuje, nemůže fungovat nějakým zázračným způsobem. Tak jak třeba v evangeliu máme, když úpěnlivě někdo bude tak věřit, že hora se zvedne a dá se hodit do moře, tak že prostě opravdu ta hora se nadzvedne sama a spadne do moře nebo hodí se do moře. Nebo v jednom případě se tam mluví o moruši, která se vytrhne i s kořeny a vrhne se do moře.

Tedy možná, že už jsem připomínal, Rádl vykládá velmi rozumně, filozoficky adekvátně toto místo tak, že samozřejmě věřit neznamena takhle sednout a úporně myslet na to, aby se vrhla, nýbrž jestliže někdo opravdu tak věří, je tak z gruntu přesvědčen, že ta hora musí být v tom moři, no tak nebude sedět jako blbec, ale najme inženýry, najme stroje, najme dělníky a prostě tu horu nechá rozpracovat a přenést. To je víra, říká Rádl. To je víra, a ne úpěnlivě myslet na něco a chtít to telepaticky nebo telekineticky nějak přenést. To je dobrá filozofická interpretace. Ale to je zázračná záležitost, kdybychom to takhle mysleli. Logos pracuje jinak. Logos využívá dech vůlí, dech uvolněnosti, dech jakýchsi drobných, malých dvířek, vrátek, kde není předem všechno dáno setrvačností. Kdy jsou jakési takové možnosti, například takové. A teď je otázka, jestli my bychom vlastně nemohli – tady jsme na velmi podezřelém, tenkém ledu – přece jenom ten logos považovat za jakési jemné jsoucno, jak to říkal Démokritos, že duše je taky z atomů, ale takových jemných. Takže abychom tady zas neudělali takovou věc, že bychom tam – sice není to síla, ty čtyři síly, jak známe, nějaké ty jaderné a potom gravitace a elektromagnetismus, ty čtyři základní fyzikální síly – a teď bychom tam dali ještě nějakou jemňounkou sílu logu. To bychom z toho logu dělali jsoucno, to nemůžeme dělat. Tady je vidět, jak na nás tlačí ta metafyzická tradice, abychom to furt někam strkali, kam to nepatří. A nicméně tyto úvahy mají smysl, protože nás trochu uvolňují od té metafyziky. Když si uvědomíme, že máme tu tendenci se nechat strhnout, tak už jsme tak trošičku rezistentní proti tomu.

V každém případě my můžeme předpokládat, že – a jaksi ta tendence i ve vědě je taková, že už nikdo nemá chuť předpokládat nějaké jemné síly, jako kdysi vitalismus, *vis vitalis* – bez které samozřejmě nemůže například vzniknout močovina. Tam byl ten spor, to je ta organická látka a ta bez života, ten bez *vis vitalis*. A teď byla vyrobena uměle a ukázalo se, že to jde i čistě industriálně udělat, není k tomu žádné *vis vitalis* zapotřebí, máme na to továrny, kde nic nežije kromě těch chudáků lidí, kteří v tom musejí čuchat v té fabrice chemické.

Tedy my musíme počítat s tím, že tady jsou jakési volné průlomy, jimiž logos může skutečně efektivně organizovat to jsoucno. Ale ne tak, že by to byla síla – a proto jsem to řekl – ne tak, že by on to organizoval, nýbrž že ty elektrony jsou na ten logos – a to tedy ne na logos vůbec, poněvadž to už je naše abstrakce, ale logos je vždycky logos nějakého jsoucna. Nebo nějakého společenství jsoucna. Nebo nějaké události, třeba nepravé události, dějinné a tak dále, ten logos je vždycky něco takového. Čili že ten elektron – ale u toho elektronu to je vždycky spjato s *physis*, tam to je samozřejmě dějinně ten elektron opravdu... ten elektron těžko bude reagovat na dějiny, ale reaguje na organické tělo, zatím nikdo neřekl víc, než vyjde najevo. Že ten elektron prostě je schopen, má jakousi vnímavost, senzitivitu vůči logu toho těla.

Poněvadž těžko bychom předpokládali, že má schopnost reagovat na to tělo samotné, na ten organismus, na *physis* samotnou, protože to je příliš komplikovaná věc, to ani my na vysoké úrovni neznáme všechno, jak by to mohl znát ten elektron. To by zas bylo cosi zázračného. Ne, my musíme předpokládat, že tam je jakési prostředí v tom živém těle, na které ten elektron nějak může navázat, může se tam zapojit a stát se tak senzitivním vůči tomu logu toho jsoucna. Tak tohle je, jak jsem naznačoval, už známé, je to jakási sci-fi. Je to jenom způsob, jak si provětráme trochu mozek, jak uvažujeme o různých možnostech. Nemusíme si nic dělat z toho, že když nás bude poslouchat fyzik, a zejména filozoficky nepoučený, že se nám budou smát. Smáli se i Einsteinovi a já nevím co všechno, prostě nemusel to být filozof.

Tedy my si musíme pamatovat, že filozofie je experimentální disciplína a tyto experimenty dělat je naprosto nezbytné. Zejména v době krize, zejména v té době, kdy opravdu nevíme, který z těch kamenů, který jsme dosud považovali za pevný, se začne viklat nebo zda se už neviklá a ještě jsme si toho nevšimli a něco takového.

No a teď, když jsme si tohleto všechno připomněli a když jsme si tam dali taky to působení logu ne v rámci *physis*, ale v rámci těch intersubjektivních nebo intersoucnových společenství, vztahů. Kdy jsme si navíc tematizovali funkci logu v dějinách, kdy to prochází vědomím. Není to jaksi spjato s instinkty nebo nějakým neznámým dosud mechanismem, nýbrž prochází to vědomím, pochopením, chápáním, kdy tam tedy do toho i začíná intervenovat jazyk a skrze jazyk řeč, ve smyslu logu, v jistém vymezení, v tom starém významu.

Tak jsme se dostali vlastně takřka na vrchol. A my jsme ještě na ten vrchol postavili malinkou čepičku v minulém semestru, že jsme se zeptali takhle: jestliže v těch dějinách to všechno musí... to, co nám dává smysl v dějinách, to, co chápeme jako události, jako jakési pseudo-integrity... i když my je musíme ustavovat, tak někdy odpovídají, někdy neodpovídají, teď něco takového tam musíme předpokládat. Tak to znamená, že to vědomí musí také trochu chápat samo sebe, to myšlení, které je myšlením dějinným. A to není jednoduché, aby se myšlení, které už je staré, aby najednou začalo myslet dějinně, aby se z toho myšlení v dějinách... aby respektovalo dějinnost svou vlastní, nejenom vnější dějiny, ale dějinnost svou vlastní.

Toto myšlení se musí pokusit chápat samo sebe. A musí, protože je dějinné, musí samo sebe začít chápat jako dějinné. A to je to, co se stalo v dějinách evropské filozofie v těch posledních dvou a půl tisících letech, že se nejenom ustavila filozofie na základě pojmovosti a pojmového myšlení, nýbrž že tam z jiného zdroje historického, totiž z myšlení hebrejského, tam proniklo myšlení dějinné. A teď se setkalo s tou pojmovostí a založilo na obrovskou problematiku, která zatím ještě pořád před námi je a které jsme se nezhostili, natož abychom nějak to uchopili a formulovali nějaký výsledek.

Dnes vlastně už jsme se ani v prvním kroci... Totiž to sebepochopení myšlení, sebepochopení filozofie jakožto myšlení, respektive filozofování dějinného, musí hledat logos v té dějině, kdy se myšlení proměňuje. Že tedy dějiny myšlení nejsou sukcesí různých filozofií, nýbrž že ta sukcese sama má

nějaký smysl. A ten smysl bude trochu jiný než smysl dějinný v dějinách reálných, trochu jiný, než má smysl jednoho filozofického systému. Tam najednou se klade ta otázka s takovou nejistotou, jako ji klademe na začátku celého tazání, to jest, když šlo o tu herakleitovskou otázku, co vlastně dělá z té pouhé hromady náhodně rozházených věcí ten nejkrásnější, krásný svět.

Jsme si nejistí, zda dějiny filozofie mají jakýsi jednotný logos. Nebo aspoň náznak logu. Poněvadž pochopitelně víme, že ten logos se tam může nabízet a někteří filozofové to lépe a někteří hůře chápou, ale vcelku asi to moc přesné pochopení nebude. Čili že to bude jen tak v náznacích, ale je to vůbec legitimní tuto otázku klást?

Tuto otázku první položil a pokusil se na ni velmi masivně odpovědět Hegel. A předpokládal s dogmatickou samozřejmostí, že to smysl má, i když my lidé o tom nevíme, nevědí o tom ani filozofové většinou, až na Hegela. A zejména vůbec nevědí, co skrze to jejich vědomí vlastně ten rozum, který za tím je, ten logos, co vlastně sleduje. Každý sleduje něco, ale skrze to všechno... To je vlastně pozadí té neviditelné ruky trhu. To je hegelovská myšlenka. Kupodivu. Samozřejmě to o tom neví, ale předpokládá to.

Je to vlastně hegelovská myšlenka, že každý hledá svůj... A nebyla formulována jenom u Hegela, to je dobrá tradice taky anglosaská. Utilitarismus předpokládá, že každý hledá svůj prospěch, a když každý hledá rozumně svůj prospěch a neškodí prospěchu těch druhých, tak z toho vznikne celkový prospěch pro všechny. A nemusí ten celkový prospěch mít nikdo na mysli. To je strašlivý předsudek. Nepravdivý, nebezpečný, který vlastně ideologizuje exkulpace bohatých za to, že jsou bohatí a že můžou klidně kašlat na to, že jsou tady chudí, protože se to prostě vyrovná.

Jak to řekl zase Feuerbach – bohužel tento jinak někdy rozumný člověk řekl cosi hrozného – že je sice pravda, že jsou tady lidé šťastní a lidé nešťastní, lidé bohatí a lidé chudí, lidé, kteří jsou přežraní, a lidé, kteří mají hlad, ale že tak jako vcelku se to vyrovná. To je hrozná myšlenka a já se obávám, že to dá ještě hezkou práci, než si zvykneme na to, že takto se o společnosti a společenství lidském nemůže myslet ani mluvit.

Ale přece jenom otázka je, jestli to všechno je tak úplně vedle. Předpokládat, že na té nejvyšší úrovni nejenom dějin, ale dějin filozofie, na té rovině, jak na sebe navazují jednotliví filozofové a jednotlivé systémy a školy myšlenkové a tak dále, jestli tam se ten logos prolamuje jenom prostřednictvím vědomí, které si je vědomo toho, že se tam něco prolamuje. To je otázka.

Každopádně Hegel to předpokládal, že tedy on jako filozof, na rozdíl od politika Napoleona, který si to možná neuvědomuje, který má jenom pocit jakéhosi božského pověření... Takže ten filozof si tam vlastně uvědomuje, oč jde. A všichni ti ostatní vlastně plní ty plány absolutního ducha a potom těch nižších duchů, až světového ducha a ducha národa, plní, aniž by věděli, oč jde, a tam v tom se projevuje ta lest rozumu, lest logu. Čili když se nám zdá, že tady jsou někteří lidé, kteří hladovějí, to je lest rozumu. Zase je to exkulpace, ideologie, exkulpace za to, co je nepravého na tomto světě, kdy my za to nejsme odpovědní, to je lest rozumu, všechno to svedeme na rozum.

Čili to je nebezpečí a je otázka, jestli tím, že to odmítneme, jsme u konce. Tam je ta otázka postavena, jakým způsobem může ten logos fungovat, aniž by to ti filozofové věděli plně. A uvědomovali si jenom něco, jenom nějakou tu nižší úroveň. To je ta otázka, kterou jsme se zabývali v minulém semestru a nechtěli jsme do tohohle příliš šťourat, tak jenom jsme tak kolem kroužili. A v tomto semestru tedy uděláme krok dál a při tom kroku dál už nemůžeme zůstat jenom u logu a musíme se tázat na rozdíl mezi logem pravým a logem nepravým. Neboť integrovat je možno právě tak dobro činem jako zlo činem. Integrovat je možno pravdu, ale také lež. Lež neintegrována není nebezpečná, ale právě lež integrovaná. A navíc která se co nejvíc pravdě podobá, taková lež je nebezpečná.

A samozřejmě podobat se pravdě, to dá práci. Strašnou práci. Pravda je daleko jednodušší než lež, která pravdu napodobuje. To je děsivá práce, když to chce napodobovat opravdu dobře, to je třeba si uvědomit. Tedy ta integrita tam bude mít obrovský význam.

Najednou se dostáváme do polohy, kdy se musíme tázat po něčem, co je... Ne co je světlem logu, světlem rozumu, světlem vyjasňujícím. Nýbrž co je světlem, které vůbec umožňuje jakési vyjasňování, jakékoli vyjasňování. Světlem, které si používá toho logu, ale k něčemu dalšímu, na co ten logos už nemá. A tohle to, stejně jako jsme slovo logos vzali odněkud, jako to Hérakleitos vzal z obecné mluvy, a sáhl ke kořenům slova, k původnímu významu *legein* jako sbírat, sjednocovat, a nevíme, co to je. Tak my podobně použijeme slovo pravda k tomu, abychom označili to, co ve všech souvislostech – a ne jenom tedy v myšlení a ve filozofii, nýbrž v celém životě, v celém světě – nějak umožňuje rozlišování mezi tím, co je pravé a co je nepravé. Toto rozlišování je v tomto světě dříve než lidé. Život se vyvíjel velmi tvrdým způsobem tak, že přežívalo to pravé a nepřežívalo to nepravé. Když se něco nepovede, tak to chcípne. Narušení genetické informace a tak dále, to všechno má katastrofální následky.

Čili rozdíl mezi tím, co je pravé a co je nepravé... Tady ten kořen toho slova nás nevede tak hluboko jako ten termín *logos*, který ukazuje na sjednocování. Bohužel když jdeme do hloubky slova pravda, spravedlnost, právo a tak dále – všechno to jsou strašně důležité věci – ten kořen nás zklame. Tam je poukaz na pravou ruku. Na mýtus. Že pravá ruka je ta správná a levá je ta zlá, že pravá strana je od Boha a levá strana je od ďábla. Správný člověk je ten pravý a ten ošklivý člověk je ten levák. Tam je za tím jakási struktura mýtická, které my nerozumíme, ale ani nemusíme rozumět. My se na to můžeme klidně vykašlat.